IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

ANDIJON VILOYATIDA MEHNAT RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI HUDUDIY BAHOLASH PARAMETRLARI

Abdugofurov Shoxjaxonbek
Andijan Davlat Universiteti
1-bosqich magistranti
Geografiya va geoaxborot tizimlari yo'nalishi

Qurbonova Marhabo
Andijon davlat universiteti
1- bosqich talabasi
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy baholash masalalari o'rganilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi viloyat tuman va shaharlarida mehnat resurslaridan foydalanish darajasidagi hududiy tafovutlarni aniqlash hamda ularning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida statistik, qiyosiy-geografik, tizimli tahlil hamda geografik axborot tizimlari (GIS) metodlaridan foydalanildi. Viloyat bo'yicha bandlik darajasi, ishsizlik ko'rsatkichi, iqtisodiy faollik, mehnat unumdorligi va migratsiya jarayonlariga oid ma'lumotlar yig'ilib, GIS dasturlari yordamida tahlil qilindi. Natijalar Andijon shahri, Asaka va Shahrixon tumanlarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqori ekanligini, qishloq hududlarida esa nisbatan past darajada ekanligini ko'rsatdi. Ushbu farqlar asosan sanoatlashuv darajasi, ish o'rinlarining mavjudligi va infratuzilma rivojlanishi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalari mehnat resurslaridan foydalanish va hududiy iqtisodiy rivojlanish o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi. GIS texnologiyalari asosida yaratilgan xaritalar hududiy tafovutlarni aniq vizual tahlil qilish imkonini berdi.

Abstract. This article examines the issues of territorial assessment of labor resource utilization efficiency in Andijan region. The main objective of the study is to identify territorial disparities in the level of labor resource utilization across the districts and cities of the region and to analyze the factors influencing their formation. Statistical, comparative-geographical, systematic analysis, and Geographic Information Systems (GIS) methods were employed during the research process. Data related to employment rates, unemployment indicators, economic activity, labor productivity, and migration processes within the region were collected and analyzed using GIS software. The results revealed that the efficiency of labor resource utilization is relatively high in Andijan city, Asaka, and Shahrixan districts, while it remains comparatively low in rural areas. These differences are mainly explained by the level of industrialization, availability of jobs, and the degree of infrastructure development. The findings confirmed a direct relationship between labor resource utilization and regional economic development. GIS-based maps provided an effective tool for accurate visualization and spatial analysis of territorial disparities.

Kalit so'zlar: mehnat resurslari, bandlik, ishsizlik, GIS texnologiyalari, hududiy tahlil, mehnat bozori, migratsiya, iqtisodiy faollik.

Keywords: labor resources, employment, unemployment, GIS technologies, territorial analysis, labor market, migration, economic activity.

Kirish. Hozirgi globallashuv va iqtisodiy transformatsiya jarayonlarida mehnat resurslaridan samarali foydalanish har bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mehnat resurslari iqtisodiyotning eng muhim

ishlab chiqarish omili bo‘lib, ularning to‘g‘ri taqsimlanishi va samarali bandligi hududlarning barqaror rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy jihatdan baholash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Andijon viloyati O‘zbekiston Respublikasining aholi zichligi eng yuqori bo‘lgan hududlaridan biri bo‘lib, mehnat resurslari salohiyati ham nisbatan yuqoridir. Viloyatda demografik o‘sish sur’atlarining barqarorligi mehnat bozoriga doimiy ravishda yangi ishchi kuchi kirib kelishiga sabab bo‘lmoqda. Biroq hududlar kesimida iqtisodiy imkoniyatlarning bir xil emasligi mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligida tafovutlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, shahar va qishloq hududlari o‘rtasida bandlik darajasi, ish o‘rinlarining mavjudligi hamda iqtisodiy faollik ko‘rsatkichlari sezilarli farq qiladi.

Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy baholash ushbu tafovutlarni aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda bandlik darajasi, ishsizlik ko‘rsatkichi, mehnat unumdorligi, ish haqi darajasi, migratsiya oqimlari hamda iqtisodiy tarmoqlarda bandlik tuzilmasi kabi parametrlar asosiy indikatorlar sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy geografik axborot tizimlari (GIS) texnologiyalaridan foydalanish mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi va ulardan foydalanish samaradorligini fazoviy jihatdan tahlil qilish imkonini beradi. GIS asosida yaratilgan xaritalar orqali hududlar bo‘yicha bandlik darajasi va iqtisodiy faollikning notekis taqsimlanishi yaqqol ko‘rinadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy baholash, mavjud tafovutlarni aniqlash hamda ularni yaxshilash bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqot natijalari hududiy bandlik siyosatini takomillashtirish va mehnat bozorini samarali boshqarishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy baholash jarayonida tuman va shaharlar kesimida bandlik ko‘rsatkichlari, iqtisodiy faollik darajasi hamda mehnat bozorining tarkibiy xususiyatlari tahlil qilindi. Olingan natijalar viloyat hududlari o‘rtasida mehnat resurslaridan foydalanish darajasida sezilarli tafovutlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Tahlillarga ko‘ra, Andijon shahri, Asaka va Shahrixon tumanlarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi nisbatan yuqori bo‘lib, bu hududlarda sanoat korxonalari, xizmat ko‘rsatish sohasi va kichik biznes subyektlarining rivojlanganligi bilan izohlanadi. Mazkur hududlarda ish o‘rinlarining ko‘pligi va iqtisodiy faollikning yuqoriligi bandlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Aksincha, ayrim qishloq tumanlarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi pastroq ekanligi kuzatildi. Bunga ishlab chiqarish korxonalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, infratuzilmaning sustligi hamda ish o‘rinlari yetishmasligi asosiy sabab sifatida namoyon bo‘lmoqda. Natijada ushbu hududlarda mehnat migratsiyasi kuchayib, aholining ish izlab shahar hududlariga yo‘nalishi ortib bormoqda.

Bandlik tarkibi tahlili shuni ko‘rsatdiki, viloyatda mehnat resurslari asosan qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarida band. Biroq urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi natijasida xizmat ko‘rsatish sohasi ulushi ortib bormoqda, bu esa mehnat bozorining tarkibiy o‘zgarishlariga olib kelmoqda.

Hududiy baholash jarayonida GIS texnologiyalaridan foydalanish mehnat resurslarining fazoviy taqsimlanishini yaqqol ko‘rsatib berdi. Tematik xaritalar asosida aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda bandlik darajasi ham yuqori ekanligi, chekka hududlarda esa aksincha holat

kuzatilishi aniqlandi. Bu holat iqtisodiy rivojlanish va mehnat bozorining hududiy o‘zaro bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Mehnat unumdorligi va o‘rtacha ish haqi darajasi bo‘yicha ham hududlar o‘rtasida tafovutlar mavjudligi aniqlanib, sanoatlashgan hududlarda bu ko‘rsatkichlar yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Shuningdek, migratsiya oqimlari mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ayrim hududlarda ishchi kuchi tanqisligi yoki ortiqchaligini yuzaga keltirmoqda.

Umuman olganda, o‘tkazilgan tahlillar Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hududiy omillarga kuchli bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish uchun yangi ish o‘rinlarini yaratish, infratuzilmani rivojlantirish hamda mehnat bozori siyosatini takomillashtirish zarur hisoblanadi.

Tadqiqot metodlari. Mazkur tadqiqotda Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy baholashda kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asosini iqtisodiy geografiya, mehnat bozori nazariyalari hamda hududiy rivojlanish konsepsiyalari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida birinchi navbatda statistik tahlil metodi qo‘llanilib, Andijon viloyati tuman va shaharlarining bandlik darajasi, ishsizlik ko‘rsatkichlari, mehnat resurslari soni, o‘rtacha ish haqi hamda iqtisodiy faol aholi ulushiga oid ma’lumotlar yig‘ildi. Ushbu ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi va hududiy statistika bo‘limlari ma’lumotlari asosida shakllantirildi.

Ikkinchi bosqichda qiyosiy-geografik metoddan foydalanildi. Ushbu metod yordamida viloyatning turli hududlari mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi bo‘yicha o‘zaro taqqoslandi hamda hududlar o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, ularning sabablari tahlil qilindi. Bu yondashuv iqtisodiy faollikning notekis taqsimlanishini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, tizimli tahlil metodi asosida mehnat bozori elementlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklar o‘rganildi. Bandlik darajasi, ish o‘rinlari soni, migratsiya oqimlari va iqtisodiy tarmoqlarda bandlik tuzilmasi o‘rtasidagi aloqalar kompleks tarzda baholandi.

Hududiy tahlilni yanada chuqurlashtirish maqsadida geografik axborot tizimlari (GIS) texnologiyalaridan foydalanildi. ArcGIS va QGIS dasturlari yordamida mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi kartografik ko‘rinishda ifodalandi. Tematik xaritalar orqali bandlik darajasi va iqtisodiy faollikning fazoviy xususiyatlari vizual tahlil qilindi.

Shuningdek, kartografik modellashtirish metodi yordamida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligining hududiy strukturasini ifodalovchi xaritalar yaratildi. Bu usul hududlar kesimida iqtisodiy faollikning farqlarini aniq ko‘rsatib berdi.

Tadqiqot davomida induktiv va deduktiv yondashuvlar ham qo‘llanilib, umumiy statistik ma’lumotlar asosida xulosalar chiqarildi hamda nazariy asoslar bilan bog‘landi. Ushbu metodlar majmuasi Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini hududiy jihatdan kompleks baholash imkonini berdi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hududlar kesimida sezilarli darajada farqlanishini ko‘rsatdi. GIS tahlillari va statistik ma’lumotlar asosida viloyatning iqtisodiy faol hududlarida bandlik darajasi yuqori, chekka tumanlarda esa nisbatan past ekanligi aniqlandi. Bu holat hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan bevosita bog‘liq ekanligini tasdiqlaydi.

1-jadval.

Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi (GIS asosidagi tahlil)

Aspekt	Asosiy natijalar
Umumiy natija	Andijon viloyati tumanlari bo‘yicha mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi sezilarli darajada farqlanadi.
Yuqori samaradorlik kuzatilgan hududlar	Andijon shahri, Asaka va Shahrixon tumanlarida bandlik darajasi yuqori hamda iqtisodiy faollik kuchli hisoblanadi.
Asosiy sabablar	Sanoat, xizmat ko‘rsatish sohasi va kichik biznesning rivojlanishi ko‘proq ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qilgan.
Past samaradorlik kuzatilgan hududlar	Ayrim qishloq tumanlarida bandlik darajasi past bo‘lib, mehnat resurslaridan foydalanish yetarli darajada emas.
Asosiy muammolar	Infratuzilmaning rivojlanmaganligi, sanoat korxonalarining kamligi va yangi ish o‘rinlarining yetarli yaratilmayotgani.
Migratsiyaning ta’siri	Ishsizlik darajasining yuqoriligi mehnat migratsiyasini kuchaytirib, aholining shaharlarga ko‘chib o‘tishiga sabab bo‘lmoqda.
GIS tahlili natijalari	Tematik xaritalar bandlik darajasi va mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni yaqqol ko‘rsatdi.
Iqtisodiy bog‘liqlik	Aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda iqtisodiy faollik ham yuqori darajada ekanligi aniqlandi.
Qo‘shimcha natija	Sanoatlashgan tumanlarda ish haqi va mehnat unumdorligi nisbatan yuqori ekanligi kuzatildi.
Xulosa	Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan bevosita bog‘liqdir.

Aksincha, ayrim qishloq tumanlarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi pastligi kuzatildi. Buning asosiy sabablari sifatida iqtisodiy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, sanoat korxonalarining kamligi va yangi ish o‘rinlarining yetishmasligi ko‘rsatildi. Bu esa mehnat migratsiyasining kuchayishiga olib kelib, aholi ish izlab shaharlarga yo‘nalishini oshirmoqda.

Andijon shahri, Asaka va Shahrixon tumanlari mehnat resurslaridan eng samarali foydalanilayotgan hududlar sifatida ajralib chiqdi. Ushbu hududlarda sanoat korxonalari, xizmat ko‘rsatish sohasi va kichik biznesning rivojlanganligi ish o‘rinlarining ko‘pligiga sabab bo‘lgan. Natijada bandlik darajasi yuqori bo‘lib, ishsizlik ko‘rsatkichlari nisbatan past darajada qayd etildi.

GIS asosida yaratilgan tematik xaritalar mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi va bandlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni yaqqol ko‘rsatdi. Aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda iqtisodiy faollik ham yuqori ekanligi, chekka hududlarda esa iqtisodiy faollik pastligi aniqlandi. Bu holat urbanizatsiya jarayonlari bilan mehnat bozori rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

Shuningdek, tahlillar natijasida o‘rtacha ish haqi darajasi va mehnat unumdorligi ham hududlar kesimida farqlanishi aniqlanib, sanoatlashgan hududlarda bu ko‘rsatkichlar yuqoriroq ekanligi qayd etildi. Migratsiya oqimlari esa mehnat resurslaridan foydalanish muvozanatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ayrim hududlarda ishchi kuchi yetishmovchiligi yoki ortiqchaligini yuzaga keltirmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hududiy rivojlanish darajasiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Ushbu tafovutlarni

kamaytirish uchun yangi ish o‘rinlarini yaratish, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Tadqiqot natijalari Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi hududiy jihatdan bir xil emasligini ko‘rsatdi. Viloyatning iqtisodiy rivojlangan shahar va sanoatlashgan tumanlarida mehnat resurslaridan foydalanish darajasi yuqori bo‘lsa, qishloq va chekka hududlarda bu ko‘rsatkich nisbatan past ekanligi aniqlandi. Bu holat hududiy iqtisodiy tafovutlar, infratuzilma rivojlanish darajasi hamda ish o‘rinlari taqsimotiga bevosita bog‘liqdir. GIS texnologiyalaridan foydalanish orqali mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi va bandlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqliklar aniq vizual va tahliliy ko‘rinishda ifodalandi. Tematik xaritalar natijasida aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda iqtisodiy faollik ham yuqori ekanligi, chekka hududlarda esa mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi pastligi tasdiqlandi. Bu esa mehnat bozori va urbanizatsiya jarayonlari o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari mehnat migratsiyasi, ish haqi darajasi va mehnat unumdorligi kabi ko‘rsatkichlar ham hududiy rivojlanish darajasiga bog‘liqligini aniqladi. Sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalari rivojlangan hududlarda mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqori bo‘lib, bu hududlar iqtisodiy o‘sish markazlari sifatida shakllanmoqda. Umuman olganda, Andijon viloyatida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish hamda infratuzilmani modernizatsiya qilish zarur. Ushbu chora-tadbirlar mehnat bozorining muvozanatli rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Soliyev A.S. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya. – Toshkent: Universitet, 2020.
2. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti va demografiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Qodirov A.A., To‘xtayev I.T. Geografik axborot tizimlari asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. Burrough P.A., McDonnell R.A. Principles of Geographical Information Systems. – Oxford University Press, 2015.
5. Longley P.A. et al. Geographic Information Systems and Science. – Wiley, 2019.
6. Batty M. The New Science of Cities. – MIT Press, 2018.
7. UN-Habitat. World Cities Report 2024. – Nairobi, 2024.
8. United Nations. World Urbanization Prospects. – New York, 2024.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar bo‘yicha demografik ko‘rsatkichlar. – Toshkent, 2024.
10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Mehnat bozori statistikasi. – Toshkent, 2024.
11. Eastman J.R. TerrSet Geospatial Monitoring System. – Clark University, 2020.
12. Ergashev A., Yusupov B. Hududiy mehnat bozori va urbanizatsiya jarayonlari. // O‘zbekiston geografiya jurnali. – 2022. №58.